

Russ

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

Наш језик

НАШ ЈЕЗИК

LIBRARY
APR 9 1952
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nov. ser.

НОВА СЕРИЈА
Књ. III — Св. 1-2

БЕОГРАД 1951

СА Д Р Ж А Ј:

	Стр-
1. А. Белић: Његош и национална култура наша	1
2. М. Стевановић: Деминутивни с наставком <i>-ић</i> (и <i>-чић</i>)	6
3. Св. Марковић: О именицама на-исш(а) и сл.	12
4. Св. Предић: О роду страних именица	28
5. Д-р. Х. Клајн: Важност реченичног акцента у пословицама	34
6. М. Влајинац: „Једна смрт не да другој“	37
7. Н. Сенић и А. Зубац: „У интересу што боље књиге“	39
8. П. Речи изведене од основе „магнет“	46
9. Б. Јањић: Диваљ-дивљи	48
10. Гисма уредништву	50
11. Језичке поуке	66

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир Алексић,
др Михаило Стевановић, др Радосав Бошковић,
Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић .

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ОРБИЈЕ,
БЕОГРАД 1951.

ДЕМИНУТИВИ С НАСТАВКОМ *-ИТЬ* (И-ЧИТЬ)

Један писац неке приручне књиге о нези дојенчади (мале деце) поставља нам питање да ли је за означавање првих зуба у детета боље употребити именицу *зубићи* или *зупчићи*. У нашој оредини, тачно запажа он, чешће се у овој служби употребљава прва именица, али је у другим нашим крајевима, додаје одмах затим, обичнија именица *зупчићи*. Зато би — завршава се постављено питање — потребно било знати која је од ове две именице језички правилнија.

Што се тиче самог грађења ових двеју речи оне су, једна као и друга, језички сасвим исправне; обе су, дакле, потпуно правилне. Али за означавање одређеног појма ипак једна од њих може имати првенство пред другом, једна може бити боља од друге. Само ако бисмо хтели да, у овом или у ма ком другом сличном случају, утврдимо којој од ових именица да дамо преимућство, било би нам потребно знати која од њих је распрострањенија у народу и која се чешће употребљава код појединих писаца. А несумњиво је, уопште узев, као деминутив од *зуб* чешћа именица *зубић* него *зупчић*. И већ само то јој, само собом, даје извесно преимућство. А поред овога, за претпостављање деминутива *зубић* деминутиву *зупчић* постоји и један лингвистички разлог, који опет, са своје стране, условљава већу распрострањеност именице *зубић*. Тај разлог је у чињеници што се *зупчић* може осетити, и што се од већине и осећа, као деминутив од именице *зубац* (у тестере, рецимо, чешља, грабуља или чега другог), која не значи исто што и именица *зуб* или његов деминутив, већ „*der Zahn z. B. eines Kamms, Rechens u. s. w., dens pectinis*” (Вук, Рјечник, стр. 223). И само овим што смо досад казали дат је кратак одго.

вор на питање како нам је постављено. Али образложење овога одговора овакако захтева подробније објашњење именица изведених наставцима *-ић* и *-чић*, као и значења која имају и могу имати те именице уопште и именице *зубић* и *зупчић* посебно.

Претежно од именица м. рода наставцима *-ић* и *-чић* изводе се друге именице са значењем деминутива оних речи од којих су изведене. Именице: *вратић*, *градић*, *гроздић*, *листић*, *мостић*, *ноктић*, *носић*, *орлић*, *овнић*, *петлић*, *плотић*, *прстић*, *прутић*, *сврдлић*, *цветић*, *чешљић*, као и: *брешчић*, *бостанчић*, *вршичић*, *груменчић*, *јорганчић*, *капларчић*, *кленчић*, *кременчић*, *мешчић*, *обрашчић*, *писарчић*, *пламенчић*, *рошчић*, *трбушчић*, *топчић*, *убрушчић*, *угљенчић* и сл. — значе: *мали врат*, *мали град*, *мали гровд*, *мали лист*, *мали мост*, *мали нокат* . . . *мали брег*, *мали бостан*, *мали врх*, *мали грумен* итд. И један и други наставак, како видимо, дају потпуно исто значење именицама које се њима изводе. Уствари се овде рали о једном истом наставку (исп. код мене у Граматици српско-хрватског језика, Београд 1951, тач. 377 а); наставак *-чић* није, дакле, ништа друго него наставак *-ић*. У највише случајева сугласник *ч* само привидно се осећа као саставни део наставка, а стварно је то крајњи сугласник основне речи који је гласовним путем добивен од неког другог сугласника. Ово је сасвим јасно у именица као што су: *барјачић*, *брчић*, *вучић*, *зечић*, *копчић*, *ланчић*, *можчић*, *отанчић*, *изданчић*, *стручић* и у сличним примерима, где се основна реч завршава сугласником *к* или *ц*, место којих у положају испред *и* у било ком наставку за извођење нових речи добијамо *ч*. Нешто је теже то закључити код већине напред наведених примера на *-чић*, као у примерима: *каменчић*, (према *камен*), *хлепчић* (према *хлеб*), *обрашчић* (према *образ*), *клинчић* (према *клин*) и у другим сличним случајевима, где, несумњиво, ове именице нису изведене непосредно од речи којих су оне деминутиви, већ посредно, веома вероватно преко *каменац*, *хлебац*, *образац* и *клинац* (в. Ђ. Даничић, Основе српскога или хрватскога језика, стр. 237), — непосредно, дакле, од именица чија се основа завршава сугласником *ц* (или сугласником *к*), којему у положају испред наставка *-ић* правилно одговара сугла-

сник ч. Анализом долазимо до закључка да ч и овде припада основи, а да је деминутивни наставак само *-ић*.

Границу између основе и наставка у нашем језичком осећању померило је пре свега померање значења именица од којих су деминутиви на *-чић* непосредно изведени; *каменац* данас не значи мали камен, што је некада несумњиво значило, нити камен уопште, него је то камен посебне врсте — *вински каменац*, рецимо, *зубни каменац* и сл. Реч *образац* је добила значење у коме је скоро потпуно прекинута веза с речју од које је изведена; *хлебац* се још, истина, употребљава и хипокористично (исп. у универз. курсу предавања А. Белића, *Савремени српскохрватски књижевни језик II*, стр. 134), али ова реч данас углавном значи један *хлеб* и хлеб уопште — није, дакле, више деминутив, као што је била када је, несумњиво, значила оно што данас значи именица *хлепчић*. „Још се чешће тај наставак (реч је о наставку *-ац*) везе с основама других именица и тако настају ријечи умањена значења, на пр. *братац*, *хлебац*, *хумац*, *изворац*, *клинац*, *колац*, *крушак*, *старачак*, *столан*, *зубац*...” (Т. Maretić, *Gramatika i stilistika*. Zagreb, 1931, стр. 256); испор. с овим и оно што Даничић у Основама на стр. 335 тајч. 3 аа) каже о извесном броју именица на *-ац*.

Према данашњем нашем језичком осећању лако је претпоставити да су именице на *-чић* у највише случајева добивене посредно од деминутивних именица на *-ак*; а не само од оних на *-ац*, које више и немају правог деминутивног значења, па често не значе ни оно што реч у њиховој основи. За нас не може бити никакве сумње да је *ђаволчић* изведено од *ђаволак*, иако се данас осећа као деминутив од именице *ђаво*. Деминутиви: *вочић*, *вричић* и *иверчић* изведени су од такође изведених именица и такође деминутивног значења: *волак*, *вришак* и *иверак* (види опет Даничићеве Основе стр. 237). Деминутиви на *-ак* данас су знатно ређи од оних на *-ић* или имају значење које се у нијанси разликује од значења деминутива на *-ић*, а свакако су одлика стила друкчије врсте (види више). У времену око сто година раније наставак *-ак* је био уобичајен и изузетно продуктиван за грађење деминутива. Код наших писаца око половине прошлог века, код Бранка Радичевића, Б. Атанацковића, Јове Илића и др., као и у лирским народним песмама, сваки час срећемо: *данак*, *дарак*, *да-*

шак, дренак, зрачак, стручак, коренак, лептирак и др. деминутиве истог значења и истог начина постанка.

Узрок преовлађивању наставка *-ић* (и-чић) у служби деминутива м. рода је свакако у томе што се деминутивно значење других наставака, посебно наставака *-ац* и *-ак*, а нарочито овог првог, постепено губило у другим значењима. Ми данас у нашем језику скоро и немамо именица на *-ац* које би се осећале искључиво као деминутиви речи од којих су изведене. Од напред наведених именица у цитату из Т. Маретића, које он тамо наводи као примере речи „умањена значења”, као и од оних што их и Даничић за такве сматра (Основе, стр. 335), нема данас скоро ниједне која би била тога значења. Иако су оне у Даничићево време још и биле такве, — за наше језичко осећање такве више нису; реч *брат* већ никако не значи *мали брат*; још се, истина, употребљава, мада данас ретко, хипокористички (у овоме значењу је нарочито честа у народним песмама), али је у свакодневном језику много обичнија као реч фамилијарно, па чак и вулгарно-етичког карактера (и као таква се употребљава напоредо с речима *пријатељ, брушкане* и сл.; именице *клинац* и *колац* су сасвим изгубиле деминутивни карактер, а значе углавном оно што речи од којих су изведене; *хумац* и *изворац*, које Вук у Рјечнику означава као деминутиве од *хум* и *извор*, данас се у томе значењу ређе чују, а имају, сем тога, и друга значења; *столац* више није, како Маретић за њ на цитираном месту каже — *умањени сто*, већ значи или *дубак* или *столица* (ово значење за *столац* даје В. Караџић у Рјечнику), а негде, можда, и нешто треће итд. Свакако су од већине ових именица изведене друге именице — *клинчић* (од *клинац*), *кочић* (од *колац*) *дочић* (од *долац*), *изворчић* (од *изворац*), *сточић* (од *столац*), *хлепчић* (од *хлебац*), које се данас осећају као прави деминутиви од основних речи, а не од оних од којих су непосредно изведене.

За деминутивни наставак *-ак* се не може рећи да је престао то да буде, иако он, како смо већ рекли, једним делом уступа место другим деминутивним наставцима. Њим се и данас образују деминутиви м. рода кад имају више хипокористичну нијансу; *-ак* је још увек, нарочито у поетском стилу,

продуктиван наставак с деминутивно-хипокористичним значењем. У пословном и интелектуалном језику он уступа, боље рећи — већ је уступио место наставку *-ић*. И овај се наставак, нема сумње, додавао на већ изведене именице с наставком *-ак*. Тако смо посредним извођењем добили *бубрешић* (преко *бубрежак*) као деминутив именице *бубрег*, *вочић* (преко *волак*) као деминутив именице *во*, *вршић* (преко *вршак*) као деминутив именице *врх*, *ђаволчић* (преко *ђаволак*) као деминутив именице *ђаво*, *иверчић* (преко *иверак*) као деминутив именице *ивер*, *коренчић* (преко *коренак*) као деминутив именице *корен*, *орашчић* (преко *орашак*) као деминутив именице *ораш*, *синчић* (преко *синак*) као деминутив именице *син* и с. л. именице, код којих није тешко објаснити начин њихова постанка преко већ изведених именица, али које се осећају, и које стварно и јесу деминутиви речи у њихову корену.

Међу деминутивима м. рода на *-чић* свакако има и таквих које овај наставак нису добиле преко приказаног процеса, већ просто утледањем на случајеве у којима *ч* не припада стварно наставку (као део наставка *ч* се често само привидно осећа у свим примерима где му непосредно претходи било који сугласник) већ основи. И зато је Т. Маретић у праву кад каже: „Из таквих и сличних ријечи (мисли на речи са сугласником *к* или *ц* на крају основе) завучено је *-чић* у друге именице умањена значења којима се темељна ријеч не сврћује на *к* ни на *ц* (Gram. i stil. Zagreb 1931, str. 269). Истина не мора бити тачно да је *ч* добивено аналогијом у свим примерима које Маретић овде наводи, али таквих случајева несумњиво има. Ми сматрамо да деминутиви *обрашчић*, рецимо, *рошчић* и *угљенчић* нису изведени непосредно од основних именица *образ*, *рог* и *угљен*, него од већ изведених *образац* или *образак*, *рожак* и *угљенак*, што значи да *ч* у њима, по нашем мишљењу, не припада наставку већ основи. Али су, врло вероватно, Маретићеви примери: *казанчић* и *капларчић* и више других именица оног прелазног облика — састрањени додавањем већ готовог наставка *-чић* на основне именице. А без обзира на то како су добивени деминутиви на *-чић*, они се данас, и у потпуно истом значењу, употребљавају напоредо с деминутивима на *-ић*. Иако су у источном делу наше језичке територије де-

минутиви на *-ић* много обичнији, — пошто су у нашим западним и југозападним језичким областима понегде и чешће од ових — деминутиви на *-чић* ни распрострањеношћу употребе не изостају иза њих. Иако се овамо код нас на истоку *кљунчић*, рецимо, чује ређе него *кљуних*, иако у Вукову Рјечнику и у Речнику Ристића и Канрге има само ова друга именица, не значи то да је ма по чему можемо претпостављати деминутиву *кљунчић*, који има доста широку употребу у нашем језику, како нам то потврђују примери:

И врапци долијећу са сламкама и перцима у *кљунчићима* и дижу их (Ј. Leskovač, *Sjene ljubavi* 1898, str. 63); — Загледао јој се у подотворени црни *кљунчић* (Петровић, Препелица, стр. 153); — Крилашце *кљунчићем* чисти (А. Trestić, *Pjesme*, 1903, str. 61) — Као оно Нојева голубица доноси гранчицу у *кљунчићу* (прев. С. Матавуљ, Свечи ратују. Заб. III, стр. 13) и др.

За *зунчић*, и поред тога што се употребљава с овим значењем (исп. примере: Око нас се играју јарал... очију бистрих, губица меканих *зунчића* набијених. Ј. Ђонових, Хроника, стр. 344; — На горњој вилици се виде рецкасти *зунчићи* (Д-р Ђ. Јовановић, Ручна зоотомија. стр. 21), — не може се рећи да је у служби деминутива од именице *зуб* потпуно равноправна са именицом *зубић*. Али уколико није — није само зато што се у језичком осећању за њу све више везује значење деминутива именице *зубац*, која се данас, како смо напред показали, значењем одвојила од именице *зуб*.

М. Стевановић